

Мир на Землі

Про книгу

Рівно тридцять років тому читач вперше дізнався про останню велику пригоду знаменитого зоряного мандрівника Йона Тихого. Вона трапилася у ті часи, коли гонка озброєнь на Землі стала обтяжливою для всіх її учасників, відтак військові розробки були перенесені на Місяць, де продовжувались уже без втручання людей. Але видатний польський майстер НФ Станіслав Лем не був би видатним, якби, розповідаючи про перипетії Йона Тихого, пов'язані із роздвоєнням особистості, з подиву гідною прозірливістю не передбачив у своєму романі основних тенденцій сучасного суспільства — інформатизації, комп'ютеризації, глобалізації, нанотехнологій і ще багато іншого.

ГОРИЗОНТИ
ФАНТАСТИКИ

Станіслав
Лем

МІР НА ЗЕМЛІ

СЕРІЯ «ГОРИЗОНТИ ФАНТАСТИКИ»

Станіслав Лем

МИР НА ЗЕМЛІ

КС Богдан

Лем С.

Мир на Землі : роман / С. Лем ; пер. з пол. Ю. Галайка та
О. Герасима. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. — 256 с.

(Серія «Горизонти фантастики»).

ISBN 978-966-10-8569-4

Серію «Горизонти фантастики»
засновано 2011 року

Stanisław Lem

Рокój на Ziemi

© Barbara Lem and Tomasz Lem, 2016

Переклад з польської

Юрія Галайка та Олеся Герасима

Рівно тридцять років тому читач вперше дізнався про останню велику пригоду знаменитого зоряного мандрівника Йона Тихого. Вона трапилася у ті часи, коли гонка озброєнь на Землі стала обтяжливою для всіх її учасників, відтак військові розробки були перенесені на Місяць, де продовжувались уже без втручання людей. Але видатний польський майстер НФ Станіслав Лем не був би видатним, якби, розповідаючи про перипетії Йона Тихого, пов'язані із роздвоєнням особистості, з подиву гідною прозорливістю не передбачив у своєму романі основних тенденцій сучасного суспільства — інформатизації, комп'ютеризації, глобалізації, нанотехнологій і ще багато іншого.

Їδιδίϋ°δϋήϋ ςαείηη ιδϋ ἀδδιδήηεά ιδδδδ.

Æīāīā ÷āñðēīā āāīāī āēāāīϋ īā īīæā āóðē āīāðāīðāīā

ā āóāū-ϋēīīó āēāēϋāī āāς āīςāīēó āāðīðā īāðāēēāāó ÷ē āēāāāōϋ.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48

office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

Збут: (0352) 43-00-46, (067) 3504817

Книга поштою: тел.: (0352) 51-11-41, (067) 3501870,

mail@bohdan-books.com

тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

I. ПОДВОЄННЯ

Не знаю, що робити. Якби я хоч міг сказати «щось не те зі мною», то це було би не найгірше. Але сказати «щось не те з нами» я також не можу, тому що про себе я можу говорити тільки частково, хоч і надалі залишаюся Ійоном Тихим. Я віддавна маю звичку говорити з собою під час гоління, а тепер повинен був відмовитися від неї, тому що ліве око заважає мені, злісно примружуючись. Допоки я сидів у LEM'і, то не усвідомлював, що сталося перед самим стартом. Той LEM не мав нічого спільного з американським модулем, в якому NASA вислала Армстронга й Олдріна на Місяць за кількома камінцями. Його назвали так само, щоби замаскувати мою секретну місію. Дідько би її взяв. Після повернення із сузір'я Тільця я не збирався нікуди летіти принаймні рік. Погодився тільки задля блага людства. Я зрозумів, що міг не повернутися. Доктор Лопес підрахував, що у мене був один шанс на двадцять цілих і вісім десятих. Це мене не стримало. Я відчайдух. Раз мати породила. Повернусь або ні, сказав я собі. Мені не прийшло до голови, що я можу повернутись, але не повернуся, бо — повернемося. Щоби це пояснити, мушу розкрити декілька речей найвищого ступеня таємності, але мені вже все одно. Тобто частково. Адже писати я також можу частково, з великими труднощами. Клацаю на машинці правою рукою. Ліву я мусив прив'язувати до билець крісла, бо вона впиралася. Виривала папір з машинки, не давала себе вмовити жодними аргументами, а коли я її прив'язував, підбила мені око. Це — наслідок подвоєння. Кожна людина має в голові дві півкулі мозку, з'єднані великою спайкою. Латиною — *corpus callosum*, мозолисте тіло. Двісті мільйонів білих нервових волокон єднають мозок, щоби він міг зібрати думки, але у мене — вже ні. Р-р-раз — і по всьому. Не було навіть ніякого «раз», був тільки той полігон, на якому місячні ро́боти випробовували нову зброю. Потрапив я туди зовсім випадково. Вже виконав завдання, перехитрив ті холодні створіння, вже повертався до LEM'а, аж раптом мені закортіло попісяти. На Місяці нужників немає. Зрештою, у вакуумі вони ні до чого. У скафандрі носять контейнер, такий самий мали Армстронг і Олдрін.

Отож це можна зробити в будь-якому місці і в будь-який час, але я бентежився. Я занадто культурний чи, радше, був культурним. Яюсь не личило воно — під повним Сонцем, посеред Моря Спокою. Трохи далі самотньо стирчав великий валун, отож я підійшов до нього, у його тінь. Звідки мені було знати, що там уже діє оте ультразвукове поле. Тільки-но я відчув полегшення, як щось клацнуло. Але не так, як, бува, хрусне у шиї, а трохи вище. В середині черепа. Це, власне, й була дистанційна інтегральна каллотомія. Мене нічого не боліло. Я почувався яюсь дивно, але це швидко минуло, і я пішов до LEM'а. Хоча враження було таке, що все яюсь змінилося і я трохи також, але я це пояснював хвилюванням, зрозумілим після стількох пережиттів. Правою рукою керує ліва півкуля головного мозку. Тому я і сказав, що пишу тільки частково. Права півкуля має щось проти, якщо перешкоджає. Все це жахливо заплутано. Не можна ж стверджувати, що я — це тільки моя ліва півкуля. Доведеться з другою йти на компроміси, не сидіти ж вічно з прив'язаною рукою. Я намагався її заспокоювати різними способами, але намарно. Вона просто нестерпна. Агресивна, вульгарна і нахабна. На щастя, не може всього прочитати. Тільки деякі частини мови, найкраще іменники. Так відбувається завжди, я знаю це, бо вже начитався відповідних книг. Дієслів і прикметників як слід не розуміє, і я мушу висловлюватися так, щоби її не дратувати, бо вона стежить за всім, що я вистукую. Чи мені це вдасться — не знаю. Зрештою, ніхто не знає, чому все добре виховання міститься у лівій півкулі.

На Місяці я повинен був сісти частково, але у зовсім іншому сенсі, тому що це було до аварії, тобто я ще не був подвоєний. Я повинен був обертатися довкола Місяця по стаціонарній орбіті, а на розвідку вислати свого віддальника. Він навіть подібний до мене, хоча й пластиковий, із сенсорами. Отож я сидів у LEM'і 1, а LEM 2 спустився з віддальником. Ті військові ро́боти супроти людей налаштовані жахливо. У кожному готові вбачати ворога. Принаймні так мені сказали. На жаль, LEM 2 зіпсувався і я наважився спуститися сам, аби побачити, що з ним сталося, бо зв'язок був розірваний. Сидячи в LEM'і 1 і не чуючи більше LEM'а 2, я, однак, відчував біль у животі, який, власне, болів мене не безпосередньо, а по радіо, тому що, як з'ясувалося після посадки, вони зламали в LEM'ові кришку,

витагнули віддальник, а потім взялися за нутроці. Я не міг від'єднати того кабелю на орбіті, бо коли б я його від'єднав, живіт хоча би й перестав боліти, але, втративши рештки зв'язку з моїм віддальником, я не знав би, де його шукати. Море Ясності, де я потрапив у засідку, завбільшки майже як Сахара. До того ж, я переплутав кабелі, бо хоча кожен з них іншого кольору, було їх до дідька багато, інструкція аварійної експлуатації десь запропастилася, а шукаючи її з болями в животі, я так розлютився, що замість того, аби викликати Землю, вирішив сідати, хоча мене попередили, щоби я ні за яких обставин цього не робив, бо звідти вже не видряпаюсь. Та відступ — не для мене. Крім того, хоча LEM — це тільки машина, напхана електронікою, я не хотів залишати його на милість роботів.

Бачу, що чим більше я висвітлюю, тим темнішим усе стає. Мабуть, слід почати все з самого початку. Інша річ, що я не знаю, яким був той початок, бо повинен був запам'ятати його головним чином правою половиною мозку, та доступ до неї у мене відрізаний, отож не можу зібратися з думками. Це я висновую з того, що не пам'ятаю маси речей, і щоби потроху про них довідатися, мушу лівій руці подавати знаки жестами, тобто говорити мовою глухонімих, але вона не завжди хоче відповідати. Наприклад, показує дулю, і це ще найчемніше вираження її окремої думки.

Та й не тільки жестикуляцією допитував я свою ліву руку, бувало, що й прикладався, щоби подолати її опір. Не буду тут нічого загортати в папірчик. Може, я би врешті й дав чосу своїй власній кінцівці, та заковика в тому, що права рука сильніша за ліву. Ноги в цьому сенсі однакові, проте найгірше те, що на мізинці правої у мене за давнини мозоль, і ліва знає про це. Коли в автобусі стався той скандал і я силоміць увіпхав ліву руку в кишеню, то відповідна нога задля помсти наступила на мозоль так, що зірки в очах спалахнули. Не знаю, може, це ефект зниження інтелекту, спричинений моєю половинчастістю, але бачу, що пишу якісь нісенітниці. Нога лівої руки — це просто ліва нога; бувають моменти, коли моє нещасне тіло розпадається на два ворожі табори.

Я був змушений перервати це писання, бо намагався себе копнути. Тобто ліва нога — праву стопу, тобто я не себе хотів копнути, і не я, або ж не увесь я, одне слово, граматики просто не призначена для

таких ситуацій. Я вже майже взявся стягати черевики, але передумав. Людина навіть у такій біді не повинна робити із себе блазня. Хіба я маю повикручувати собі маслаки, щоби з'ясувати, що там було з тією інструкцією і тими кабелями? Щоправда, мені вже доводилося битися із самим собою, але за інших обставин. Один раз — у часовій петлі ранішому із пізнішим, а вдруге — після отруєння бенігнаторами. Що було, те було — бився, але залишився нероздільним собою, і кожен охочий може поставити себе в таке становище. Та хіба ж люди в середньовіччі не мучили самі себе задля покути? Однак ніхто не відчує того, що відчуваю я зараз. Це неможливо. Я навіть не можу сказати, що мене двоє, адже, тверезо мислячи, і це неправда. Мене двоє, тобто частково я також існую частки, залежно від ситуації. Якщо ви хочете знати, що зі мною сталося, ви повинні без балачок і заперечень читати все підряд, що я пишу, навіть нічого не розуміючи. Дещо з часом проясниться. Не до самого кінця, звичайно, тому що до кінця — означає пройти каллотомію; точнісінько так само неможливо пояснити, що означає бути якоюсь видрою чи черепахою. Якщо би хтось вже, не має значення як, став черепахою чи тією ж видрою, то й так не зможе про це сповістити, бо ж тварини не говорять і не пишуть. Звичайні люди, до яких я належав упродовж значної частини життя, не розуміють, як це може бути, щоби хтось із розітнутим мозком і далі був начебто собою, а схоже на те, що він таким є, якщо говорить про себе Я, а не МИ, цілком нормально ходить, говорить доречно, а коли їсть, то також жодним чином не видно, що права півкуля не знає, що робить ліва (в моєму випадку — за винятком круп'яного супу), зрештою, трапляються такі, котрі стверджують, ніби каллотомія мала бути вже при народженні *Святого Письма*, раз у ньому сказано — ліва рука не повинна знати, що чинить права, але для мене це лише релігійна метафора.

Один тип переслідував мене впродовж двох місяців, щоби витягнути з мене правду. Він приходив з візитами у найбільш невідповідний час, аби мучити запитаннями, скільки мене насправді є. Фахові підручники, які я давав йому перечитати, щоби він із них щось видобув, йому не допомогли, зрештою, як і мені. Я позичав йому ті книжки, аби він відчепився. Тоді ж пішов купити собі взуття без шнурків, з еластичною гумкою зверху, колись таке, здається, звали штиблетами, бо коли моя

ліва сторона не хотіла йти на прогулянку, то черевики я зашнурувати не міг. Тільки-но зав'язував правою, ліва рука розв'язувала. Отож вирішив купити ті штиблети і пару спортивного взуття для бігу — не задля того, щоби миля за милею вправлятися у модному *jogging*, а щоб провчити праву півкулю мозку, бо я тоді ще ніяк не міг з нею порозумітися, а лише злішав і отримував більше синців. Вважаючи продавця у крамниці звичайним торгівцем, я щось пробурмотів, аби виправдати свою (а насправді не мою) дивну поведінку. Просто коли він з ложкою до взуття став на коліна переді мною, я лівою рукою схопив його за ніс. Тобто це вона його схопила, а я намагався виправдовуватись, власне кажучи, звалював усе на неї. Подумав, що навіть якщо він вважатиме мене за божевільного (звідки продавець у взуттєвій крамниці мав би щось знати про каллотомію?), то свого доб'ється, бо він урешті-решт таки продасть мені те взуття. Божевільні теж не повинні ходити босоніж. На жаль, це був студент філософії, який тут підробляв, і він збіса цим перейнявся.

— Пане Тихий, в ім'я здорового глузду і на милість божу! — кричав він у моєму помешканні. — Та ж логіка підказує, що або ви один, або вас більше! Якщо ваша права рука натягає штани, а ліва їй не дає, то це означає, що за кожною стоїть певна половина мозку, яка щось собі думає, чи принаймні хоче думати, раз не бажає того, на що має охоту друга половина. Якби це було не так, то між собою билися би повідрізані руки й ноги, а цього вони, як ви знаєте, не роблять!

Тоді я дав йому Газзанігу. Найкращою монографією про розтин мозку і наслідки цієї операції є книга професора Газзаніги, *Bisected Brain*¹, опублікована ще в 1970 році видавництвом Appleton Century Crofts, Educational Division in Meredith Corporation, і нехай мені ніколи мозок не зростеться, якщо я брешу, бо я не вигадав ні того Майкла Газзанігу, ні його батька (якому він присвятив свою монографію), а називався він Данте Ахіллес Газзаніга, і також був доктором медицини (M.D.). Хто не вірить, хай жене до найближчої медичної книгарні, а мені дайте святий спокій.

Той тип, який мене переслідував, щоб витягнути у мене зізнання, як то жити подвоєному, нічого від мене не довідався, oprіч того, що довів обидві мої півкулі до узгодженої люті, і тоді я схопив його обома руками за комір і викинув за двері. Такі короткотривалі гармонії моєї

розбалансованої істоти траплялися не раз, але чому і як — я й дотепер не знаю.

Той юний філософ потім мені зателефонував посеред ночі, вважаючи, що я, вирваний зі сну, відкрию йому свою дивовижну таємницю. Просив мене прикладати слухавку по черзі до лівого і правого вуха, незважаючи на соковиті дефініції, якими я його окреслював.

Він вперто стверджував, що дурнуватими є не його питання, а стан, в якому я перебуваю, адже він суперечить усій антропологічній, екзистенціальній і ще якійсь там філософії людини як істоти розумної і свідомої власного розуму. Він, мабуть, щойно склав іспити, бо сипав Гегелями, Декартами («Мислю, отже, — існую, а не «Мислимо, отже, — існуємо»), атакував Гуссерлем і доправив Гайдеггером, аби довести, що те, що відбувається зі мною, неможливе, бо суперечить усім інтерпретаціям духовного життя, якими ми все-таки завдячуємо не якимось хлющам, а найгеніальнішим в історії мислителям, котрі вже добрих кілька тисяч років, починаючи від греків, займалися інтроспективним дослідженням особистості; а тут приходять тип з великим розрізом спайки мозку і хоча видається здоровим як бик, але його права рука не відає, що робить ліва, та й із ногами те ж саме; і при цьому одні експерти кажуть, що свідомість у нього тільки у лівій стороні, бо права — то тільки бездушний автомат, другі — що в нього їх дві, але права німує, бо центр Брока міститься в лівій скроневій зоні, а треті — що в нього дві частково розділені особистості, і це вже вершина всього. Якщо неможливо частково вистрибнути з поїзда, кричав він мені, чи частково померти, то не можна також частково думати! Потім я вже не виганяв його з дому, бо мені було його шкода. У розпачі він намагався мене підкупити. Називав це дружнім подарунком. Він клявся, що тих вісімсот сорок доларів — це всі його заощадження на канікули з дівчиною, але він був готовий від них відмовитися і навіть від неї, аби я заради бога зізнався, ХТО думає, коли думає моя права півкуля, а Я не знаю, ЩО вона думає; коли ж я скерував його до професора Екклеса (бо він як прихильник теорії лівосторонньої свідомості вважає, що права взагалі не думає), то він наговорив про останнього всіляку гидоту. Оскільки він вже знав, що я помаленьку навчив праву півкулю мови глухонімих, отож наполягав,

аби я пішов до Екклеса пояснити, що той помиляється. Замість ходити увечері на лекції, він зачитувався медичними журналами і вже знав, що нервові шляхи перехрещуються, тому шукав у найгрубших підручниках відповіді на питання, якого дідька відбулось оте перехрещення, чому права півкуля мозку керує лівою половиною тіла і навпаки, але про це, ясна річ, ніде не було жодного слова. Це або допомагає нам бути людиною, мудрував він, або перешкоджає. Психоаналітичних авторів він також студіював і знайшов одного, котрий вважав, що у лівій півкулі лежить свідомість, а у правій — підсвідомість, але мені вдалося вибити йому це з голови. Я зі зрозумілих причин був начитанішим від нього. Щоби не допустити бійок ані з собою, ні з хлопцем, який горів спрагою знань, я виїхав, а насправді втік від нього у Нью-Йорк — і потрапив з дощу та під ринву.

Я винайняв квартиру на Мангеттені та їздив на метро чи автобусі до публічної бібліотеки, щоби читати Йозатіца, Вернера, Такера, Вудса, Шапіро, Ріклена, Швортца, Шварца, Швертса, Сай-Май-Галяша, Россі, Лішмана, Кеньйона, Гарві, Фішера, Коена, Брумбека і щось із тридцять різних Раппапортів, і майже щоразу по дорозі доходило до дуже диких сцен, бо симпатичних жінок, особливо блондинок, я щипав за задок. Робила це, зрозуміло, моя ліва рука, навіть не завжди в натовпі, але спробуйте щось подібне пояснити кількома словами! Найгірше було не те, що я кілька разів дістав по писку, а те, що більшість покривджених у такий спосіб зовсім не ображалися. Навпаки, вони вважали це прелюдією до невеличкого роману, а це була остання річ, яка мені тоді була в голові. Наскільки я міг зорієнтуватись, ляпаса я діставав від активісток *Woman's Liberation*², зрештою, дуже рідко, тому що гарненьких серед них знайти важко.

Бачачи, що сам не виплутаюся з кошмарного становища, я врешті зв'язався з видатними авторитетами. Ці вчені справді взяли за мене. Я був оглянутий, просвітлений рентгеном, тахістоскопований, мене подразнювали струмом, під'єднували до чотирьохсот електродів, прив'язували до спеціального крісла, змушували годинами розглядати крізь оглядову щілину яблука, собак, виделки, гребінці, стариганів, столи, мишей, гриби, сигари, склянки, оголених жінок, немовлят, а також кілька тисяч інших висвітлених на екрані речей, після чого

вони мені сказали те, що я сам уже прекрасно знав, — коли вони показують мені в тому апараті більярдну кулю так, щоб її могла бачити тільки моя ліва півкуля, то права рука, запхана у мішок з різними предметами, не може вийняти звідти таку кулю, і навпаки, оскільки лівиця не відає, що чинить правиця. Отож вони ствердили, що мій випадок банальний і майже втратили до мене інтерес, оскільки я й слова не пискнув про те, що свою німу половину вчу мови глухонімих. Адже я хотів щось дізнатися від них про себе, через те не був зацікавлений у підвищенні їхньої кваліфікації.

Тоді я пішов до професора С. Туртeltaуба, котрий із ними всіма побив горшки, та замість того, щоби прояснити мій стан, він почав переконувати мене, яка то зграя і кліка. Спочатку я слухав уважно, припускаючи, що він зневажає їх з теоретико-пізнавальних причин. Однак Туртeltaубові йшлося тільки про те, що вони зарубали його проект. Коли я останній раз був у п. Гльобуса і п. Саводніка чи, може, в інших спеціалістів, бо їх стільки вже було, що вони мені трохи переплутались, то, дізнавшись, що я ходжу до Туртeltaуба, вони спершу на мене трохи образились, а потім заявили, що вилучили його зі своєї наукової спільноти з етичних міркувань. Туртeltaуб хотів, щоби вбивцям, засудженим до довічного ув'язнення або до смерті, пропонувати заміну кари на каллотомію. Він пояснював, що оскільки каллотомії піддають тільки епілептиків за приписом лікаря, то невідомо, чи наслідки перетину спайок у звичайних людей будуть такими ж, і чи кожен, включно з ним, коли б він, наприклад, прикатрупив свою тещу і мав сконати на електричному стільці, волів би краще дати собі перерізати *corpus callosum*³; однак тоді колишній суддя Верховного суду Кльоссенфенгер ухвалив: навіть коли не брати до уваги етичних міркувань, краще до цього не вдаватись, адже якщо з'ясується, що беручись із холодним розрахунком до своєї тещі, діяла тільки ліва півкуля Туртeltaуба, в той час як права ні про що не здогадувалася, а навіть протестувала, проте піддалася домінуючій, і після внутрішньої духовно-мозкової боротьби таки дійшло до вбивства, то це створило би жахливий прецедент, оскільки після суду слід було одну півкулю посадити, а другу, визнану невинною, звільнити від покарання. У результаті вбивця був би засуджений до смерті лише на п'ятдесят відсотків.

Не домігшись того, про що він мріяв, Туртeltaуб був змушений оперувати мавп, дуже дорогих, на відміну від вбивць, а що дотації йому врізали, то він розпачав, що закінчить щурами і морськими свинками, хоча це зовсім не одне й те саме. У той же час члени Товариства Захисту Тварин, як і Спілки Боротьби з Вівісекцією регулярно били йому шибки і навіть підпалили його автомобіль. Страхова фірма відмовилася платити, стверджуючи, що нема жодних доказів того, що це не він підпалив свою автівку, з прицілом відразу на двох зайців: судове переслідування тих захисниць тварин і матеріальний зиск, оскільки автомобіль був старий.

Він так мені набрид, і я так хотів припинити розмову, що прохопився про мову жестів, якої своєю правою рукою навчав ліву. Це було помилкою. Він відразу зателефонував до Гльобуса, а може, до Максвелла, щоб анонсувати демонстрацію в неврологічному товаристві випадку, яким він усіх рознесе в пух. Побачивши, до чого все йде, я не попрощавшись вибіг від Туртeltaуба і поїхав прямо до свого готелю, але ті двоє вже чекали на мене в холі. Побачивши їхні розпашілі обличчя й очі, що горіли нездоровою дослідницькою цікавістю, я сказав, що гаразд, зараз поїду з ними в клініку, тільки перевдягнуся у кімнаті, і поки вони чекали мене внизу, я втік пожежною драбиною з одинадцятого поверху, щоби першою ж таксівою дременути в аеропорт. Мені насправді було байдуже, куди я полечу, аби подалі від цих учених, а оскільки перший рейс був до Сан-Дієго, то я подався туди і в маленькому зачуханому готелику — справжньому притулку для різних підозрілих типів, — навіть не розпакувавши валіз, я зателефонував до Тарантоґи з проханням допомогти.

Тарантоґа був, на щастя, вдома. Справжніх друзів пізнаєш у біді. Він уночі прилетів до Сан-Дієго, і коли я йому все розказав, якомога чіткіше і детальніше, він вирішив зайнятися мною як добра душа, а не як учений. За його порадою я змінив готель і почав відрощувати бороду, він натомість узявся розшукати такого знавця справи, який клятву Гіппократа цінує більше за популярність, спричинену цікавим випадком. На третій день між нами сталося непорозуміння, бо він прийшов, щоб утішити мене хорошими, конкретними новинами, а я виявив йому вдячність лише частково. Його роздратувала моя лівостороння міміка, іронічний погляд мого ока. І хоча я пояснив йому,

що це не я, що це тільки права півкуля мого мозку, над якою я не маю контролю, та він, спочатку трохи заспокоївшись, знову почав колотнечу, ляпнувши, що тут щось не все гаразд. Навіть якщо в моєму одному тілі мене є двоє, то з тих глузливих і саркастичних гримас, які я наполовину корчив, як на долоні видно, що я ще раніше, принаймні частково, мусив відчувати до нього неприязнь, і тепер вона проявлялася як чорна невдячність, він же вважає, що або хтось справді друг, або ні. П'ятдесятивідсоткова дружба його не влаштовує. Та я його якось заспокоїв, а коли він пішов, то купив собі на око пов'язку.

Спеціаліста він знайшов мені в Австралії, отож ми разом полетіли в Мельбурн. Це був професор Джошуа Макінтайр, який викладав там нейрофізіологію, а його батько був найближчим другом і чи не далеким родичем батька Тарантоґи. Макінтайр уже самим своїм виглядом вселяв довіру. Він був високий, із сивим волоссям щіточкою, надзвичайно спокійний, діловий і, як запевнив мене Тарантоґа, людяний. Тому не йшлося про те, що він хотів мене використати або змовився з американцями, які аж зі шкіри лізли, так хотіли натрапити на мій слід. Оглянувши мене, а огляд тривав три години, він поставив на письмовий стіл пляшку віскі, налив мені й собі, і коли вже запанувала товариська атмосфера, закинув ногу на ногу, замислився, зібрався з думками і сказав:

— Пане Тихий, говоритиму з вами в однині, бо так зручніше. Я виявив, що у вас, поза всяким сумнівом, перерізано велику спайку мозку від *comissura anterior* аж до *posterior*⁴, хоча на черепі і нема слідів трепанації...

— Але ж я вже сказав вам, пане професоре, — перервав я його, — що ніякої трепанації не було, була дія нової зброї. Це зброя майбутнього, призначена не для вбивства, а лише щоби цілій атакуючій армії зробити тотальну і дистанційну церебротомію⁵. Із відітнутим мозочком кожен солдат миттєво би звалився, бо його б паралізувало. Так мені сказали в тому закладі, назву якого я не можу вам розкрити. Але випадково я стояв якось боком чи як до того ультразвукового поля, сагітально, як кажуть лікарі. Зрештою, я не впевнений абсолютно, розумієте, адже ті ро́боти працюють таємно і дія того ультразвуку не до кінця зрозуміла...

— Менше з тим, — сказав професор, дивлячись на мене добрими, мудрими очима крізь золоті окуляри. — Сьогодні позамедичні обставини нас не цікавлять. Щодо кількості свідомості у каллотомізованої людини сьогодні існує вісімнадцять теорій. Оскільки кожна підтверджують певні експерименти, то зрозуміло, що жодна з них не може бути ні цілковито хибною, ні істинною. Ви не є один, вас не є двоє, і про частки також не може йтися.

— То скільки ж мене насправді? — запитав я збентежено.

— Нема доброї відповіді на погано поставлене запитання. Уявіть собі двох близнюків, які від народження більше нічого не роблять, окрім того, що дворучною пилкою пиляють дерево. Вони працюють узгоджено, адже інакше не могли би пиляти, а коли у них забрати ту пилку, то вони стають схожими на вас у теперішньому стані.

— Але ж кожен із них, незалежно від того, пиляє він чи ні, має одну-єдину свідомість, — сказав я розчаровано. — Пане професоре, ваші колеги в Америці вже нагодували мене купою подібних байок. Про близнюків з пилкою я теж від них уже чув.

— Звичайно, — сказав Макінтайр і підморгнув мені лівим оком, я навіть подумав, що йому теж щось перетяли. — Мої американські колеги темні, як ніч, і такі порівняння — до одного місця. Я навмисно навів цей вигаданий одним із американців приклад із близнюками, бо він веде на манівці. Якщо відобразити мозок графічно, то він виглядає у вас як велика літера Y, оскільки у вас і надалі стовбур головного мозку і середній мозок однорідні. Це — основа «ігрека», натомість півкулі розділені, як відгалуження цієї літери. Розумієте? Інтуїтивно це можна легко... — професор раптом затнувся і зойкнув, бо я копнув його в коліно.

— Це не я, це моя ліва нога, перепрошую, — вигукнув я поспіхом. — Я справді не хотів...

Макінтайр, поблажливо усміхнувшись (але в цій усмішці була певна вимушеність, як на обличчі у психіатра, коли він удає, що вар'ят, який його вкусив, це нормальний, симпатичний чоловік), підвівся, щоби відсунутися від мене разом із кріслом на безпечну відстань.

— Права півкуля, як правило, значно агресивніша за ліву. Це факт, — сказав він, обережно торкаючись коліна. — Прошу вас, однак,

закинути ногу за ногу, руки теж сплести, ви розумієте. Це полегшить нам розмову...

— Я пробував, але вони швидко німіють. Окрім того, якщо дозволите, той «ігрек» мені нічого не пояснює. Де починається свідомість — під роздвоєнням, у ньому самому, трохи вище чи як?

— Цього точно не можна сказати, — відповів професор, подригуючи травмованою ногою і турботливо погладжуючи її. — Мозок, дорогий пане Тихий, складається з багатьох функціональних компонентів, які в нормальної людини можуть по-різному утворювати зв'язки для виконання різних завдань. У вас найвищі системи постійно роз'єднані, а отже, між ними немає зв'язку.

— Про ці компоненти я, з вашого дозволу, також уже чув сто разів. Не хочу виглядати неввічливим, пане професоре, але принаймні я можу вас запевнити, що моя ліва півкуля, та, якою я тепер до вас говорю, не хоче бути неввічливою, але я й далі нічого не знаю. Адже я рухаюся цілком нормально, їм, ходжу, читаю, сплю, лише мушу слідкувати за лівою рукою і ногою, бо вони без будь-якого попередження починають поводитися скандально. Я хочу довідатися, ХТО влаштовує ці витівки. Якщо мій мозок, то чому Я про це нічого не знаю?

— Тому що півкуля, яка це витворює, німа, пане Тихий. Мовний центр перебуває в лівій, у част...

На підлозі між нами лежали мотки кабелю від різного приладдя, яким Макінтайр перед тим мене досліджував. Я помітив, що моя ліва нога починає ніби бавитись цими кабелями. Один, грубий, у чорній блискучій ізоляції, вона обмотала довкола кісточки, але я не надав цьому якогось значення, аж раптом вона сильно і швидко сіпнула назад, потягнувши за той кабель, а він, як виявилось, був обмотаний довкола ніжок крісла, на якому сидів професор. Крісло стало дибки, а професор гепнувся на лінолеум. Але тут же з'ясувалося, що він все-таки був досвідченим лікарем і вченим, який умів володіти собою, бо, піднімаючись з підлоги, майже рівним голосом сказав:

— Нічого-нічого. Не хвилюйтеся, будь ласка. Права півкуля відповідальна за стереогнозію і тому в таких діях вправніша. Усе-таки попрошу вас, шановний пане, сісти подалі від столу, від кабелів,

і взагалі від усього. Це нам полегшить розмову і вибір відповідної терапії.

— Я просто хочу знати, де моя свідомість, — відповів я, розмотуючи з ноги кабель, що було непросто, бо вона сильно притиснулася до лінолеуму. — Адже це ніби я вирвав з-під вас крісло, хоча водночас у мене не було такого наміру. Тож ХТО це зробив?

— Ваша ліва нижня кінцівка, за якою шпигує ліва півкуля, — професор поправив окуляри, що перекошилися, відсунув своє крісло ще далі, але не сів, а після коротких вагань став за ним, поклавши руки на спинку. Не знаю, якою півкулею, та я подумав собі, що йому, можливо, захотілося контратакувати.

— Так ми можемо говорити до Судного дня, — сказав я, відчуваючи, як уся ліва сторона мого тіла напружується. Стривожений, я схрестив руки і ноги. Макінтайр, уважно спостерігаючи за мною, продовжував говорити приємним голосом:

— Ліва півкуля домінує завдяки мовним центрам. Розмовляючи зараз із вами, я таким чином розмовляю з нею, права ж може тільки прислухатися. Її знання мови дуже обмежене.

— Можливо, в інших, але не у мене, — заперечив я, вхопившись для більшої певності правою рукою за ліве зап'ястя. — Вона справді німа, але, знаєте, я навчив її мови глухонімих. Багатенько здоров'я мені це вартувало.

— Не може бути!

Коли в очах професора з'явився блиск, який я вже бачив у його американських побратимів, я пожалкував про власну щирість, проте було вже запізно для таких рефлексій.

— Але ж для неї недоступний синтаксис дієслова! Це було встановлено...

— Це нічого. Можна обійтися без дієслів.

— Ну добре, будь ласка, запитайте її, тобто себе — ну, тобто я хотів сказати, що вона думає про нашу розмову. Зможете?

Хоч-не-хоч я взяв ліву руку правою, спершу кілька разів погладив її, щоби заспокоїти, бо знав, що саме так добре починати, а вже потім взявся робити відповідні знаки, торкаючись внутрішньої частини лівої долоні. Через хвилю її пальці почали рухатися. Я дивився на них якийсь час, а потім, намагаючись приховати роздратування, поклав

ліву руку на коліно, хоча вона пручалася. Ясна річ, вона нехайно добряче вщипнула мене за стегно. Я міг цього сподіватися, але не хотів влаштовувати на очах професора цирк, борюкаючись із самим собою.

— Ну-ну, і що вона сказала? — запитав професор, необережно висунувшись з-за крісла.

— Нічого суттєвого.

— Але ж я чітко бачив, що вона подавала якісь знаки. Чи вони були нескоординовані?

— Чому? Вони були дуже добре скоординовані, але то дурниця.

— Говоріть-говоріть! У науці нема дурниць.

— Вона сказала: «Ти дупа».

Професор був настільки заінтригований, що навіть не усміхнувся.

— Справді? Будь ласка, тепер запитайте її про мене.

— Як хочете.

Я знову взявся за ліву руку, показав на професора пальцем, і цього разу навіть не довелося її особливо заспокоювати, бо вона відповіла нехайно.

— Ну як?

— «Теж дупа».

— Так і сказала?

— Так. Вона справді не може впоратися з дієсловами, але зрозуміти її можна. Однак я дотепер не знаю, ХТО говорить. Жестами, але ж це не має значення. До вас я говорю ротом, а до неї змушений пальцями — отож як воно все насправді? У моїй голові є Я та якийсь ВІН? Якщо є ВІН, то чому я про нього нічого не знаю і, взагалі, не відчуваю його досвіду, емоцій, будь-чого — він у МОЇЙ голові і є частиною МОГО мозку? Адже він не ззовні. Якби у мене було якесь роздвоєння свідомості, якби мені все перемикилось, тоді би ще можна було зрозуміти, але цього вже ні. Звідки він узявся, цей ВІН? Це теж Ійон Тихий? І навіть якщо так, то чому я мушу звертатися до нього околясом, через руку, і відповідь отримую теж кружним шляхом, професоре? Він, а може, вона, якщо це має бути півкуля мого мозку, ще не таке може встругнути. Нехай би вже був, або була, несповна розуму. Бо ж не раз вплутувала мене в різні скандали.

Побачивши, що великого сенсу щось приховувати нема, я розповів йому історії з автобусів і метро. Він був ними захоплений.

— Тільки блондинки?

— Так. Вони, зрештою, можуть бути вибілені, але це не має значення.

— Чи робить щось далі?

— В автобусі — ні.

— А в інших місцях?

— Не знаю, не пробував. Тобто я не дав йому такої можливості. Або їй, як забажаєте. Якщо ви вже так точно все хочете знати, то додаю, що кілька разів я дістав ляпаса. Коли я дістав по щоці, то був просто злий і збентежений, бо зовсім не почувався винним, але водночас тішився. Але якось мені дала ляпаса дівчина, котра, мабуть, була шульгою, бо вдарила в ліву щоку, і тоді я вже анітрохи не відчував радості чи втіхи. Я думав про це і, здається, зрозумів цю різницю.

— Звичайно! — вигукнув професор. — Лівий Тихий дістав по писку за правого, і саме це правого потішило. Натомість коли правий дістав за правого, йому було зовсім не до сміху. Дістав, так би мовити, не тільки за своє, а й по своїй частині обличчя.

— Саме так. Отож усе-таки в моїй нещасній голові якийсь зв'язок є, але радше емоційний, аніж розумовий. Емоції, мабуть, теж бувають, однак я просто нічого не знаю про це. Гаразд, можливо, вони несвідомі, але хіба так буває? Врешті-решт, той Екклес з його теорією автоматичних рефлексів сплітає дурниці. Вигледіти у натовпі привабливу дівчину, маневрувати так, щоби до неї наблизитись, спочатку не знаючи навіщо, стати за нею, і так далі — це все цілком осмислена дія, а не якісь бездумні рефлекси. Дія продумана, тобто усвідомлена. Але ЧИЯ? ХТО її продумує, хто має цю свідомість, якщо це не Я?

— Ой, знаєте, — сказав професор, і надалі збуджений, — це зрештою можна пояснити. У темряві світло від свічки видно, а на сонці — ні. Права півкуля, може, й має якусь там свідомість, але кволу, наче вогник свічки, і свідомість лівої, будучи домінуючою, її гасить. Цілком можливо, що...

Професор блискавично нахилився, завдяки чому не дістав у голову черевиком, який ліва нога спочатку стягнула, впершись каблуком об ніжку крісла, а потім запустила вперед таким сильним кидком, що черевик, наче снаряд, мало не зачепивши професора, гупнув об стіну.

— Може, все так, як ви говорите, — зауважив я, — але вона збіса дратівлива.

— Можливо, вона відчуває якусь небезпеку від нашої розмови, а радше від того, що могла з неї помилково витлумачити, — сказав професор. — Хто знає, чи не слід було звертатися безпосередньо до неї...

— Так, як це роблю я? — майнув здогад. — Цього я досі не брав до уваги. Але, власне кажучи, навіщо? Що ви хочете їй повідомити?

— Це залежатиме від її реакції. Ваш випадок — унікальний. Дотепер ще не було повністю розумово здорової людини, і то з непересічним розумом, підданої каллотомії.

— Запитання слід поставити чітко, — сказав я, погладжуючи ліву руку, щоби заспокоїти її, бо вона почала згинати і розгинати пальці, що мені видалося підозрілим. — Мої інтереси не збігаються з інтересами науки. Тим паче, що я є унікальним випадком, як ви говорите. Якщо ви або хтось інший почне домовлятися з НЕЮ — ви розумієте, що я маю на увазі, — то це для мене може виявитися несприятливим і навіть дуже шкідливим, коли вона спроможеться на більшу самостійність.

— Ой, та це неможливо, — рішуче сказав професор, занадто рішуче, як на мене.

Він зняв окуляри і взявся протирати їх замшею. Його очі без окулярів не виглядали дещо безпорадно, як це буває зазвичай у тих, хто без окулярів майже нічого не бачить. Він кинув на мене швидкий погляд, ніби йому не потрібні були окуляри, і відразу опустив очі.

— Але ж, власне, завжди стається те, що неможливе, — сказав я, старанно добираючи слова. — Уся історія людства також складається із самих лише неможливих речей, і прогрес науки теж. Один молодий філософ пояснював мені, що стан, в якому я перебуваю, неможливий, позаяк суперечить усім засновкам філософії. Свідомість повинна бути неподільною. Адже так зване роздвоєння свідомості — це, по суті, послідовна зміна умов у поєднанні із забуреннями пам'яті і відчуттям ідентичності. Це ж не торт!

— Я бачу, що ви начиталися багато фахової літератури, — зауважив професор, наклавши на ніс окуляри. Потім щось додав, чого я не розчув.

Я хотів сказати, що, згідно з філософами, свідомість не можна різати на шматки, як торт, але осікся, бо моя ліва рука почала тикати пальцем у долоню правої, подаючи сигнали. Дотепер такого не бувало. Макінтайр зауважив, що я дивлюся на свої руки, і моментально все зрозумів.

— Вона щось говорить? — запитав він приглушеним голосом, яким говорять, коли не хочуть, щоби хтось почув.

— Так.

Я був дуже здивований, але повторив услід за рукою:

— Вона хоче шматочок торта.

Від захоплення, яке засвітилося на обличчі професора, у мене мороз пішов по шкірі. Запевнивши жестами ліву руку, що вона отримає торт, якщо спокійно почекає, я повернувся до свого.

— На вашу думку, було би чудово, якби вона все більше і більше самотійнішала. Я не ображаюся, бо розумію, що це була би нечувана річ: два цілком розвинуті чоловіки в одному тілі. Скільки ж тут потенційних відкриттів, досліджень і так далі! Мене, однак, таке запровадження демократії в моїй голові не влаштовує. Я хочу бути дедалі менше подвоєним, а не дедалі більше.

— Отож — вотум недовіри? Прекрасно розумію... — професор люб'язно усміхнувся. — По-перше, запевняю вас: все, що я про вас дізнався, залишиться між нами. Під печаттю лікарської таємниці. Крім того, я навіть не збираюся пропонувати вам якесь конкретне лікування. Ви будете робити те, що самі вважатимете за потрібне. Будь ласка, добре подумайте, ясна річ, не тут і не зараз. Чи довго ви ще будете в Мельбурні?

— Поки що не знаю. В будь-якому випадку дозвольте мені вам зателефонувати...

Тарантоґа, котрий сидів у приймальні, побачивши мене, підскочив.

— Як там?.. Професоре?.. Йоне?..

— Наразі жодних рішень ще не прийнято, — офіційно сказав Макінтайр. — Пан Тихий хоче дещо з'ясувати для себе. У всякому разі, я у будь-який момент можу бути в його розпорядженні.

Як людина слова я попросив таксиста зупинитися біля якоїсь цукерні, щоби купити шматок торта, який одразу ж в автівці мусив з'їсти, бо вона цього домагалась, хоча сам я на солодке не мав апетиту.

Та я, принаймні певний час, вирішив не морочити себе запитаннями, ХТО все-таки має апетит, якщо, крім мене, ніхто на подібні питання не знав відповіді, а я її не мав.

У нас з Тарантою були сусідні кімнати, отож я зайшов до нього і в загальному розповів йому про перебіг візиту до Макінтайра. Кілька разів рука мене переривала, оскільки не була задоволеною: торт виявився пересолоджений, а я цього не терплю. Попри це, я з'їв його, вважаючи, що роблю так задля неї, але виявилось, що я і вона — я і тамтой — я і той другий «я» — дідько, врешті-решт, розбере, хто з ким — мають однакові смаки. Це зрозуміло, позаяк їсти сама рука, властиво, не могла, а рот, піднебіння і язик були спільними.

У мене складалося набридливе враження, подібне до ідіотського сну, трохи жахітного, а трохи кумедного: неначе я ношу із собою якщо не немовля, то маленьке капризне хитре дитя. До того ж, я пригадав собі гіпотезу якихось психологів, що маленькі діти не мають цілісної свідомості, оскільки нервові волокна їхньої мозкової спайки недорозвинені.

— Тут якийсь лист для тебе... — цими словами Тарантога вирвав мене із задуми.

Я був здивований, бо жодна жива душа не знала, де я є. Лист був висланий зі столиці Мексики, авіапоштою, без адреси відправника. Я видобув із конверта невеличкий клаптик паперу з друкованим текстом: «він із LA».

Нічого більше. Я глянув на зворот аркушика. Чисто.

Тарантога взяв аркушик, глянув на нього, потім на мене:

— Що це означає? Ти розумієш?

— Ні. Тобто... LA може означати Lunar Agency⁶. Вони послали мене.

— На Місяць?

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ